

הפרושים - תלמידי הגר"א בא"י

בלוג מחקרי של החוקר אלי אליאך אודות "עליית תלמידי הגר"א" - עלייתם והתיישבותם של ה"פרושים" בני הישוב הישן בארץ-ישראל בראשית המאה ה-19

הירשם

האם ומתי התפללו חסידי חב"ד עם תלמידי הגר"א בצפת?

ינואר 17, 2021

אנו מוצאים את רצ"ה לעהרן, ראש ארגון הפקידים והאמרכלים של אמסטרדם למען ארץ-ישראל (הפקוא"מ), במכתב לר' ישראל משקלוב (ו' מרחשון תקצ"ט 1838), מציין סיפור ששמע: "דלא סבירא ולא שמיע לי מה שעשו ק"ק [-קהילה קדושה] פרושים בשנים קודמות בצפת תובב"א שהיו רגילים להתפלל בנוסח ספרדי וכדי לדחות מעליהם אנשי ק"ק חב"ד חזרו ותפסו נוסח אשכנזי" (אגרות הפקוא"מ, כ"י, כרך 8, דף 113 ע"ב).

לפי הסיפור ששמע לעהרן, בתחילת התיישבותם של הפרושים בא"י בצפת, הם נהגו להתפלל בנוסח הספרדי, מה שהביא את חסידי חב"ד בצפת להתפלל עם הפרושים. הפרושים תלמידי הגר"א בהתנגדותם לתנועת החסידות החליטו, לפי הסיפור, לשנות את נוסח התפילה לנוסח אשכנז כדי שלא יתפללו עמם חסידי חב"ד.

מדובר לכאורה בשמועה רחוקה על תקופה רחוקה, אודות השנים הראשונות לעליית תלמידי הגר"א, כ-30 שנה קודם כתיבת המכתב הלזה. כך שסביר להניח שהסיפור אינו מדויק לפרטיו, בפרט שלא ברור מאיזה צד בסיפור שמע על המעשה, אם מהפרושים או מאנשי חב"ד.

מה גם שהסיפור לכשעצמו תמוה, שכן ר"י משקלוב בספרו (פאת השלחן, הלכות ארץ ישראל, פרק ג' ס"ק לא) מאריך להוכיח שהאשכנזים בירושלים ובצפת יכולים להתפלל כמנהג אבותיהם - בנוסח אשכנז, כך שלכאורה סביר יהיה להניח שכבר בתקופה הראשונה להתיישבותם של תלמידי הגר"א בצפת נהגו כמנהגיהם ולא כמנהגי הספרדים.

קושי נוסף, ר"י משקלוב בתארו את קורות הפרושים בצפת, אינו מזכיר דבר שכזה, ואף לא רומז לכך לכאורה. ר"י מזכיר בעיות בצפת עם החסידים אנשי כולל וואלין, אבל לא עם חסידי חב"ד. עם זאת, דומני שעיון מדוקדק יותר בדברים מעלה שייתכן וישנם דברים בגו.

ר' ישראל משקלוב כשהוא מתאר את התקופה הראשונה לאחר עלייתו של חברו ר' מנחם מנדל משקלוב עד להקמת כולל הפרושים, מתאר למעשה שלושה שלבים עד להקמת כולל הפרושים: שלב ראשון, בו רמ"מ עלה לא"י והתיישב תחילה בטבריה, שם ישבו אנשי כולל רוסיה ובראשם ר' אברהם מקאליסק החסידי. רמ"מ נאלץ לעזוב את טבריה ולעבור לצפת, לדברי ר"י היה זה מכיון

ש"לא איתדר ליה שמה [לא יכל לדור שם בטבריה]" ("אמת מארץ תצמח", תולדות חכמי ירושלים, ג, עמ' 139).

בשלב השני, עבר רמ"מ לצפת, אך גם שם נתקל בקשיים - "וגם שם לא היה יכול להיות יחד עם חסידי וואלין מפני שנוי המנהגים שבינו לבינם, כי היה נוהג במנהגי רבו רבינו גאון עולם רשכבה"ג הקדוש ר' אליהו החסיד נ"ע מווילנא יע"א" (שם).

בשלב השלישי, בעקבות הבעיות בהן נתקל רמ"מ, הוחלט בוילנה בראשות ר' חיים מוולוז'ין על הקמת קהילה עצמאית חדשה בהנהגתו של רמ"מ - "עד שהעלנו לכונן ישוב חדש בפני עצמו להרב מוהר"מ ז"ל" (שם), החלטה זו היא שיצרה את כולל הפרושים.

יש לשים לב לתיאור השונה של ר"י אודות התמודדותו של רמ"מ מול הקהילה החסידית של כולל רוסיה בטבריה לבין תיאור התמודדותו מול הקהילה החסידית של אנשי כולל וואלין בצפת. הלא בוודאי גם מול חסידי טבריה נתקל רמ"מ בבעיה של הבדלי מנהגים בינו לבינם, כמו מול חסידי צפת, אך למרות זאת ר"י מזכיר בעיה זו רק בהקשר של חסידי צפת. הסיבה לכך להבנתי היא, שההתמודדות מול חסידי טבריה היתה הרבה יותר מורכבת בהשוואה להתמודדות מול חסידי צפת. מצינו את רצ"ה לעהרן מספר אודות זמן שהייתו של רמ"מ בטבריה, טענה מעניינת מפי חסידי טבריה אנשי כולל רוסיה: "עינינו רואות ולבבינו דואבות כי עוד היום הסופר שלכם מקיל בכבוד אותו צדיק המפורסם בעולם לת"ח מופלג ומופלא בנסתר ובנגלה, מובהק לרבים וכל מעשיו בקדש זצללה"ה, וכותב בזה"ל: 'עד שבא המנוח ר' מענדל מווילנא ונתן עיניו בממון הקדש ורצה לנהוג ברבנות, כתב שטנה לוויילנא וכו'" - ישתקע הדבר ולא יאמר לספר אחר מטתו של ת"ח וצדיק יסוד עולם" (ריבלין, אגרות הפקוא"מ ב', תקפ"ח, עמ' 83).

למרות הדברים הבוטים של הכותב החסידי נגד רמ"מ המנוח, סביר להניח שהעובדות היבשות נכונות בעיקרן. כלומר, רמ"מ בבואו לטבריה רצה ככל הנראה (מסיבות שאאריך בהן בהזדמנות אחרת) לתפוס שליטה על כולל רוסיה ש"היו לוקחים מעות אר"י מוילנא והמדינה דליטא וזאמוט" (כדברי ר"י, שם) ועל כספי התרומות שקיבל הכולל, רמ"מ לא הצליח בכך. את ההתמודדות המורכבת הזו מתאר ר"י בצורה סתומה למדי "לא איתדר ליה שמה [לא יכל לדור שם]". לעומת זאת, מול חסידי צפת אנשי כולל וואלין, היתה רק בעיה אחת להתמודד עמה - "שינוי המנהגים שבינו לבינם".

זקני צפת, המאה ה-19 (צביעה דיגיטלית)

האם יש קשר בין דברי ר"י משקלוב אודות חסידי כולל וואלין לסיפור אודות חסידי חב"ד?

להערכתי התשובה היא כן. שכן בתחילה היו אמנם חסידי חב"ד כפופים לכולל רוסיה אנשי מדינתם ולא לכולל וואלין, אך בעקבות המחלוקת בין ר' אברהם מקליסק ובין ר' שניאור זלמן מלאדי, עזבו חסידי חב"ד את טבריה ואת כולל רוסיה ועברו לצפת. בהיותם בצפת קיבלו חסידי חב"ד כספי תמיכה דרך קבוצת אנשי וואלין בצפת, חסידיו של ר' לוי יצחק מברדיטשוב.

באגרת הרש"ז מלאדי משנת תק"ע (אגרות קודש, מהדו' תשע"ב, אגרת קא), הוא כותב אודות חסידיו בצפת (שפרשו מכולל רוסיה) הנתמכים בידי חסידי פולין: "ולהחיות רוח שפלים ונדכאים מאחיהם הידועים עניי צאן קדשים אשר בעה"ק צפת תובב"א ממדינתנו, וכן רבים ושלמים מפלניא העומדים לימין צדקם להצילם מרודפיהם אחיהם הידועים". "פלניא" - היינו פולין, אנשי כולל וואלין, והכוונה ב"רודפיהם" לחסידיו של ר"א מקאליסק מכולל רוסיה בטבריה.

אם כך, בהחלט אפשרי ש"חסידי וואלין" בצפת אליהם מתייחס ר"י משקלוב אינם אלא חסידי חב"ד, שנתמכו דרך כולל וואלין. נמצא שהסיפור של לעהרן אודות תפילתם של חסידי חב"ד עם הפרושים בצפת, ייתכן והוא אכן נרמז בדברי ר"י משקלוב.

אם אכן החיבור בין הדברים נכון, להערכתי כך התגלגלו הדברים. ייתכן שעמדתו ההלכתית של רמ"מ היתה שמכיוון שלא היו אז קהילה אשכנזית עצמאית (עם בי"ד משלה), לא הותר להם ע"פ ההלכה להתפלל אף במניין משלהם בנוסח אשכנז ¹, בעקבות כך רמ"מ וחבורתו התפללו בתחילה בנוסח הספרדי. לחסידי חב"ד בצפת התאים הדבר מאוד, הנה להם כאן אנשי מדינתם המתפללים בנוסח הספרדים, נוסח קרוב למנהגם, והיה להם נוח יותר להתפלל עמם מאשר עם חסידי וואלין, ומשכך היו מצטרפים חסידי חב"ד בצפת למניינו של רמ"מ.

התנגדותו של רמ"מ לתנועת החסידות היתה חריפה, כפי שעולה מאגרת שכתב רמ"מ אך מעט יותר משלש שנים קודם לכן, בכ"א אד"א תקס"ה (מ' וילנסקי, חסידים ומתנגדים, עמ' 318-315), בה אנו עדים לדעתו הבלתי מתפשרת בעניין, בפרטו לידידו וקרוב משפחתו ר' יהודה ליב די בוטין (מו"ץ במאהליב ומינסק), שנטה מעט אחר החסידות, את השקפתו כנגד תנועת החסידות. לקראת סיום המכתב כותב רמ"מ כך: "ואם תשמע לי אזי יהיה טוב לך, ותכתוב אלי תמיד ואני מחויב לענות לך. ותהיה אהבתך עלי כבן אל אב, כי כל ישראל ערבים ומתוקים זה לזה, ובפרט כי אנשים אחים אנחנו. אבל אם אינך פורש מהם, ורצונך לפסוח על שתי הסעיפים ולהשתמש באור וחשך בערבוביא. בקשתי מאד שלא תכתוב לי כלל, כי בודאי לא אענה אותך אפי' אחד מן האלף. כי הגורל בין אחים יפריד, וה' אלקים הוא גורלנו ותורתנו היא נחלתנו מאבותינו ומאבות אבותינו עד משרע"ה, וזה דרכנו. לא כן הרשעים אשר עזבו מקור מים חיים

אשר דרכו בו אבותינו ...".

סביר איפוא, שהצטרפותם של חסידי חב"ד למניינו של רמ"מ, היתה לצנינים בעיניו. מדברי ר"י המתאר את השתלשלות הדברים, עולה שהבעיה בשינויי המנהגים היתה אחת הסיבות שהניעו את רמ"מ לפעול למען הקמת קהילה אשכנזית עצמאית חדשה, דבר שיאפשר הלכתית את המעבר לנוסח אשכנז, מדין "שני בתי דינין בעיר אחת" (ראו פאת השלחן, שם).

כלומר, הסיפור שמספר לעהרן על כך שחסידי חב"ד בצפת היו מתפללים עם הפרושים וכן האיזכור בדברי ר"י משקלוב על חילוקי המנהגים בין רמ"מ משקלוב לבין חסידי וואלין, ייתכן ומכוונים לאותו עניין, לשלב שלפני הקמת כולל חדש ועצמאי - כולל הפרושים. יש לציין, שהקשרים בין הפרושים לחסידי חב"ד בא"י היו קרובים ומורכבים יותר בהמשך הזמן, ועל כך בפעם אחרת.

לקריאה נוספת:

- ש"ד לוינ, תולדות חב"ד בארץ הקודש בשנים תקל"ז - תש"י, הוצאת קה"ת, ברוקלין תשמ"ח, עמ' ל-לב.
- ע' בלוי, "יחסי הגומלין בין החסידים והפרושים תלמידי הגר"א בארץ הקודש", היכל הבעש"ט, כ"ה, תשס"ט, עמ' קכ"ט.

הערות:

¹ לדעתו של ר"י משקלוב (בספרו, שם), אשר טרם עלה לא"י בשלב זה, גם לאחר שנתבטל קיומה של קהילה אשכנזית עצמאית (דבר שהיה נכון הן לצפת והן לירושלים), יכולים האשכנזים להתפלל במניין משלהם כמנהגיהם. אבל ייתכן שרמ"מ משקלוב החמיר בדבר, ולדעתו רק אם ישנה קהילה אשכנזית עצמאית עם בי"ד משלה (כפי שהיה בהמשך לכולל הפרושים) הם נידונים כשני בתי דין בעיר אחת. הנושא הזה היה בפולמוס אז, ולכן ככל הנראה האריך ר"י משקלוב בנושא בספרו. שכן לעומת שיטתו המקלה של ר"י, היתה אז גם את שיטתו של ר' אברהם דאנציג, אותה הוא פרסם בעקבות גל העלייה לא"י (חכמת אדם - שערי צדק, וילנה תקע"ב, שער משפטי ארץ, פי"א, כג-כה), שהאשכנזים העולים לא"י מחויבים במנהגי הספרדים גם אם יהוו רוב. נמצא שאם אכן הסיפור אודות חב"ד והפרושים נכון, אזי רמ"מ נקט בשיטת ביניים כנ"ל. ישנם דברים המיוחסים לר' חיים מוולוז'ין בעניין דומה של תפילה כמנהגי הספרדים בקרבם (ד' אליאך, כל הכתוב לחיים, עמ' קנד), אך לא ברור אם ההתייחס רק ליחיד המתפלל עם הספרדים או גם למניין עצמאי.

כולל רוסיה

כולל וואלין

ישראל משקלוב

חסידים

חב"ד

אברהם מקאליסק

שלמה זלמן מלאדי

צבי הירש לעהרן

מנחם מנדל משקלוב

פוסטים פופולריים מהבלוג הזה

האמנם החלה עליית תלמידי הגר"א בשלש שיירות מאורגנות?

יולי 01, 2020

אברהם יערי (ואחריו עוד רבים וטובים) מתאר את ראשית עליית תלמידי הגר"א כמי שאירעה בשלש שיירות עולים מאורגנות: "השיירה הראשונה של תלמידי הגר"א, ובראשה ר' מנחם מענדל משקלוב, הגיעה לא ...

[המשך לקרוא](#)

חידוש הקהילה האשכנזית בירושלים - האם זו היתה תוכנית הפעולה?

מאי 21, 2020

מאות העולים הראשונים ב"עליית תלמידי הגר"א" התיישבו תחילה בצפת, מכיון שירושלים היתה סגורה ומסוגרת בפני אשכנזים, זאת בעקבות חובות עתק שהשאירו אחריהם חבורת רבי יהודה החסיד על ה"חורב ...

[המשך לקרוא](#)

רבי סעדיה תלמיד הגר"א ומשפחת חשין

יולי 21, 2020

אחת המשפחות הפרושיות הוותיקות בא"י הינה משפחת חשין, בראשה עמד רבי יצחק ב"ר זאב וולף מחסלביץ' שהיה מראשוני העולים לא"י ב"עליית תלמידי הגר"א", כבר בשנת תק"ע (1810). המסורת המשפחית ...

[המשך לקרוא](#)